

ПРО ІТАЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ «КОНТРАСТИВНУ» СТИЛІСТИКУ

У статті розглянуто історичний розвиток і сучасний стан стилістики в Італії. Також обговорено питання щодо вживання терміну «контрастивна стилістика» замість «порівняльна стилістика» і актуальність італійсько-українських студій з контрастивної стилістики. Крім того, через відсутність дидактичних матеріалів як в Італії, так і в Україні, обґрунтовано необхідність створення конспекту лекцій з італійсько-української контрастивної стилістики і запропоновано структуру такого конспекту.

Ключові слова: контрастивна стилістика, компаративістика, італійська мова, українська мова.

Вступні зауваження

Стаття запроваджує розробку «конспекту лекцій з італійсько-української контрастивної стилістики». Конспект лекцій представляє першу спробу створити істотний, базовий матеріал для подальшого розвитку контрастивної (порівняльної) стилістики італійської та української мов.

В Італії стилістика, як окрема дисципліна і галузь дослідження, і зокрема контрастивна (порівняльна) стилістика, ще мало поширені на факультетах (департаментах¹), де викладають іноземну філологію та іноземні мови. Тут, на відмінну від української і взагалі радянської традиції, де стилістика, а порівняльна стилістика іноземних мов зокрема, були основними предметами дослідження і викладання, стилістика розвивалась і викладалась в рамках трьох споріднених дисциплін, а саме: риторики, лінгвістики і літературної критики². Практичні аспекти лінгвостилістики також викладалися в межах практичного і теоретичного перекладу. Проте в шкільній освіті класичного ліцею³, аспекти стилістики зазвичай містилися в програмах давньогрецької та латинської граматики і літератур, а також у програмі з італійської літератури.

Лише в останні десятиліття в Італії, імовірно, через глобалізаційні процеси і міжнародні обміни в освіті відбувалося переосмислення важливості викладання стилістики, і насамперед лінгвостилістики як самостійної галузі. Ця тенденція спостерігається на сайтах деяких університетів, зокрема в небагатьох інститутах і департаментах, де навчання зосереджено на теорії і практиці перекладу (перекладознавство).

¹ Нагадаємо, що в Італії колишні факультети перейменували в департаменти (it. dipartimenti).

² Також, див. Collella [2010, 21]. Сам автор фрагментарно вивчав деякі основні поняття стилістики, як наприклад, теорію стилів, жанри та ін., в курсах з іноземних літератур і літературної критики.

³ Нагадаємо, що в Італії, класичний ліцей вважається престижною школою, де традиційний рівень викладання може змістовно збігатися з першими роками університету.

Новіші підручники, які здебільшого присвячені питанням стилістики, відносяться до першого десятиліття XXI ст., наприклад «*Prima lezione di stilistica*» (2001) П. Менгальдо [Перша лекція стилістики]; «*Che cos'è la stilistica?*» (2010) [Що таке стилістика?] Дж. Колелла та ін.

Кількість подібних посібників ще обмежена в Італії. Згадані книжки мають переважно вступний характер⁴. У них, після ґрунтовної дефініції поняття стиля, йдеться, насамперед, про намагання окреслити історичне і міждисциплінарне місце стилістики поміж спорідненими дисциплінами. Проте, багато розділів перетинаються з літературознавчими підходами і аналізом тексту. У деяких розділах коротко згадуються різні типи розповіді («*i diversi tipi di narratore*»), роль непрямої мови («*il discorso riportato*»), проблеми і приклади аналізу тексту тощо [Колелла 2010, 42-55].

Можна ствердити, що в загальній викладацькій практиці, стилістика в Італії ще не остаточно позбавлена спадщини риторики та літературної критики тексту. Типовим прикладом є розділ, присвячений риторичі та класифікації риторичних фігур у різних виданнях змістовного підручника М. Дардано, П. Трифоне «*Grammatica italiana con nozioni di linguistica*» [1995, 710-225 та ін.].

Надалі ми презентуємо суттєві аспекти розвитку стилістики в Італії. Водночас ми обговорюємо причини вживання терміну «контрастивна» замість «порівняльна» стилістика. Також трактуємо основні принципи, на яких побудовано ще не опублікований «конспект лекцій» і розглядаємо подальші, бажані кроки для розроблення україномовного посібника з італійсько-української контрастивної стилістики для потреб більш широкого кола українських філологів та перекладачів.

1. Стилiстика в Італії

З часів античності аж до початку XX ст. всі поняття, які зараз містить в собі стилістика, розглядалися в межах риторики. Концепт індивідуального стилю письменника поширюється з XVIII ст. і під час романтизму. Стил, на думку Гете, є найвищим ступенем художньої довершеності, якого досягають лише окремі майстри. Художня стилістика обґрунтована у працях Гумбольдта та Шухарда, а також у ранніх роботах Фосслера, який розділив поняття «*Sprachstil*» – сукупність стилістичних елементів, що характеризують стиль автора чи твору, та «*Stilsprachen*» – сукупність стилістичних елементів, які характеризують різні періоди в історії розвитку однієї мови⁵.

Осміслення проблем стилістики безпосередньо пов'язане з філософією мови, з актуалізацією психологічного напрямку в мовознавстві. Таким чином, стилістика стала наукою, що досліджувала та аналізувала експресивні ресурси та стилістичні особливості мови, вужче – мовні особливості певного історичного періоду, школи чи конкретного автора.

Термін «стилiстика» («*stilistica*»), запозичений з німецької мови «*Stilistik*» на основі фр. *Stylistique* і запроваджений філософом Новалісом (Novalis 1772-1801), поширювався

⁴ Тут можна ще згадати дослідницьку роботу «*Introduzione alla stilistica italiana*» (1984) [Вступ до італійської стилістики] Л. Гальді.

⁵ Деякі основні факти спираються на статтю італійської електронної енциклопедії «*Treccani*», див. <http://www.treccani.it/enciclopedia/stilistica/> На жаль, як уже зазначено у вступі, ми мали доступ лише до обмеженої кількості італійських джерел.

протягом XIX ст. із початковим значенням «мистецтво компонування/писання» (“*arte del comporre*”).

В Італії цей термін поширювався з середині XIX ст. у значенні «мистецтво красномовства», що пов’язано з використанням тропів, фігур мовлення та «правилами» творення тексту.

Науковий внесок Фердинанда де Сосюра (1857-1913) на початку XX століття і впровадження ним дихотомії у лінгвістиці: мова vs мовлення; протилежність соціальне vs індивідуальне, характеризував два напрямки у сучасній стилістиці: а) стилістика мови та б) стилістика художніх творів. Шарль Баллі (1865–1947) досліджував стилістику нелітературної мови. Він стверджував, що завданням стилістики є насамперед аналіз розподілу мовних засобів за сферами спілкування та вивчення емоційно забарвленої мови, здатної передавати почуття людини.

Праці Шарля Баллі (1905; 1909), учня Ф. де Сосюра, визначили стилістику, як нову окрему науку. Однак, незважаючи на вагомий внесок швейцарського лінгвіста та його учня, попередником і початківцем стилістики художнього твору і літературної стилістики, на думку Чесаре Сегре, можна вважати Лео Шпітцера [Segre 1985, 314-317].

Отже, сучасна стилістика як сукупність стилістичних засобів, притаманних кожній окремій мові, була встановлена в Європі і, зокрема в Італії та Україні, у перших десятиліттях XX ст.

У XX ст., особливо у першій половині, стилістика в Італії розвивалась насамперед як літературна стилістика (тобто стилістика літературного твору). Попередниками стилістичного аналізу традиційно вважаються Ч. Де Лолліс (Cesare De Lollis, 1863-1928), автор «Ессе (нариси) про італійського поетичну форму XIX ст.» (*Saggi sulla forma poetica italiana dell’Ottocento*, 1929) і Доменіко Петріні (Domenico Petriani, 1901-1931), праці якого зібрані у томі «З Бароко до Декадансу» (*Dal barocco al decadentismo*, 1957) [Collella 2010, 17].

Взаємозв’язки між романською лінгвістикою і ідеалізмом також сприяли умовам для розвитку італійської стилістики. Незважаючи на те, що Бенедетто Кроче (Benedetto Croce 1866-1952) заперечував незалежність стилістики від естетики, дисципліна знайшла своє місце завдяки студіям вищезгаданих вчених та ін.

Історик і філолог Альфредо Скіаффіні (Alfredo Schiaffini 1895-1971) стверджував, відповідно до філософії Кроче, що існує істотний збіг між лінгвістичним і літературним аналізами. Його заслуга полягає у презентації італійським інтелектуальним колам зібрання студій Л. Шпіцера, що було помітним внеском у подальший розвиток стилістики в Італії.

Де Робертіс (De Robertis 1888-1963) і М. Фубіні (Mario Fubini 1900-1977) також розробили методи літературної стилістики. До цього напрямку відноситься Дж. Контіні (Gianfranco Contini 1912-1990), який увів принципи т. з. «критики чернеток» (“*critica degli scartafacci*”), тобто дослідження різних формальних варіантів того самого твору, що характеризують різні його редакції.

У другій половині XX ст. італійський мовознавець Дж. Девото (Giacomo Devoto 1897-1974) порівнював вибір стилістичних засобів певного автора з лінгвістичними нормами, маючи на меті оцінити внесок письменників у розвиток мови. На думку Девото, письменник є частиною історії мови, а його спосіб вираження – це не аномальне явище, а механізм, що змушує мову розвиватися [Devoto, 1962].

Також на думку Б. Террачіні (Benvenuto Terracini 1886-1968) стилістика має перед собою два основні завдання: а) оцінювати виражальні засоби кожного письменника і, одночасно, б) враховувати індивідуальні особливості автора у зв'язку з лінгвістичним контекстом, де вони виявляються.

Водночас вплив формалізму та структуралізму на художню стилістику грав також вирішальну роль в Італії. **Празька лінгвістична школа переосмислила** основні положення концепції мови Ф. де Соссюра, у ряді випадків ці положення набули подальшого розвитку. Основна ідея «Тез» Празької лінгвістичної школи [1929] – поняття мови як функціональної системи, тобто «мова – система засобів вираження, підпорядкованих певній меті».

Формалізм радянського періоду (В. Виноградов та ін.) і структуралізм (Р. Якобсон) започаткували дослідження літературного (художнього) тексту в його структурній функції з акцентом на зв'язок усіх частин тексту. Тобто, аналіз тексту можна виконувати на різних рівнях: графічному, морфологічному, синтаксичному, лексичному тощо. Його можна подальше поділяти на підрівні. Стилiстичний опис тексту – це опис усіх його компонентів.

М. Бахтін [1963], з іншого боку, вказував на те, що будь-який стиль є нерозривно пов'язаний з висловлюванням і з типовими формами висловлювань, тобто мовними жанрами. Будь-яке висловлювання – усне і письмове, первинне і вторинне у будь-якій сфері мовного спілкування – індивідуальне, а тому відображає індивідуальність мовця, тобто будь-яке висловлювання може мати індивідуальний стиль. Але не всі жанри однаково сприятливі для такого відображення індивідуальності мовця у мові висловлювання. Найбільш сприятливим є жанр художньої літератури: тут індивідуальний стиль є однією з його провідних цілей. М. Бахтін також ввів критерій «інтертекстуальність», тобто кожен текст взаємопов'язаний з іншими текстами і посилається на них.

Інший вагомий внесок у розвиток італійської стилістики, хоча ще в межах літературної критики, це праці Ч. Сегре [Segre 1969; 1985]. Літературний критик і філолог продовжив вивчення художніх текстів, не відділяючи їх від інших текстів, і описав сфери й цінності стилістики. Сегре стверджував, що інтерпретація художнього тексту з «багатошаровими значеннями» (з позамовними включно) може мати лише семіотичний характер. У структуралізмі актуалізуються наукові пошуки, пов'язані з історичною та описовою стилістикою.

Як слушно підкреслив Ч. Сегре (Cesare Segre 1928-2014), культурний поліцентризм італійського півострова, різноманітність діалектів, відмінність між літературною та «регіональною» мовою створили певні труднощі у дослідженні цих питань [Segre 1985, 318].

У розвитку сучасної італійської стилістики заслуговують на увагу Данте Ізелла (Dante Isella, 1922-2007) і П'єр Вінченцо Менгальдо (Pier Vincenzo Mengaldo) [Collella 2010, 20].

В останній чверті ХХ ст., варто підкреслити внесок деяких лінгвістичних та семіотичних теорій, що вплинули на сучасні методи стилістичного аналізу: це, насамперед, праці видатного вченого Умберто Еко (Umberto Eco 1932-2016), [Еко 1968; 1979; 1990; 1992; 1993].

Сьогодні стилістика розглядається в Італії, насамперед, як лінгвістична дисципліна, яка аналізує слова і засіб їх організації у тексті. Сфери дослідження сучасної стилістики перетинаються з іншими лінгвістичними і літературознавчими напрямками, такими як

лінгвістика тексту, прагматика, соціолінгвістика, теорія літературних жанрів тощо. Крім того, у цій галузі використовують статистичні методи дослідження.

2. Порівняльна vs контрастивна стилістика

В українській лінгвістичній та стилістичній традиціях виокремлюється поняття і, відповідно, терміни «порівняльний» і «контрастивний».

За дефініцією Л.І. Мацько та ін. [2003, 26] «порівняльна стилістика вивчає національне та інтернаціональне у стилістичних системах національних мов, розкриває причини та обґрунтовує шляхи збільшення інтернаціонального лексичного (особливо термінологічного) фонду у національних мовах, виявляє спільне і відмінне у формуванні функціональних стилів, відзначає специфічні функціонально-стильові і жанрові різновиди, національні особливості мовленнєвої системності функціональних стилів тощо». Порівняльна стилістика може бути як порівняльною стилістикою ресурсів, так і порівняльною функціональною стилістикою. Порівняльне дослідження стилістичних систем національних мов дає багатий матеріал для пізнання мовотворчості народу, специфіки національного образного мислення, шляхів і способів метафоризації, розвитку духовної культури. Стилiстичні засоби мови, сформовані на асоціативних зв'язках, часто відображають культурно-історичні традиції народу, спосiб його життя, побут тощо [там же].

Контрастивна стилістика, натомість, займається дослідженнями стилістичних систем неспоріднених мов, зокрема їх відмінних стилістичних ознак.

В Італії, як уже зазначалося, відповідно до міжнародної, західноєвропейської практики, «*contrastivo*; англ. *contrastive* (контрастивний)» стосується, насамперед, вузького порівняння двох, або у рідких випадках, декількох мов. Термін «*comparativo*»; «порівняльний» має більш широке значення і передбачає також історичний і лінгво-типологічні методи дослідження.

Отже, у випадку порівняння стилістичних ресурсів і аспектів двох різних мов, незалежно від їх ступеню спорідненості, ми вважаємо терміни «порівняльний і контрастивний», деякою мірою, синонімічними. Пор. Кочерган [2006: 7-15]; Дель Гаудіо [2013, 8-10].

3. Актуальність італійсько-української контрастивної стилістики

Усі контрастивні студії з італійської та української мов є важливі, адже вони обмежені вкладом небагатьох українських мовознавців, як наприклад К. М. Тищенко і, меншою мірою, італійських вчених, наприклад Ф. Фічі (F. Fici)¹ та автора статті.

В Італії праці, присвячені проблемам порівняльної стилістики італійської та інших слов'янських мов, не є численними, переважна більшість з них обмежена російською мовою. Наскільки відомо авторові, сьогодні немає формальних досліджень з італійсько-української контрастивної стилістики, за винятком експліцитних вказівок і міркувань про особливості і труднощі передачі стилістичних відтінків у перекладі українських художніх творів і поезії італійською мовою в працях таких вчених, як Дж. Броджі, О. Пахльовська, Дж. Седіна та ін.

Отже, дослідження аспектів італійсько-української контрастивної стилістики є актуальним як для суто наукових цілей, так і для дидактичних потреб.

У першому випадку ще потрібно опрацювати теоретичні підходи. Щодо дидактичного аспекту, вивчення контрастивної стилістики відіграє важливу роль в освіті

¹ <http://associazioneslavisti.com/ais/soci-ais/francesca-fici>

студентів-філологів (літераторів та лінгвістів) і перекладачів. Дисципліна передбачає зв'язок із галузевими знаннями та поняттями, які студенти здобули у попередніх курсах з контрастивної лексикології та граматики, теорії літератури, перекладознавства тощо.

4. Про «конспект лекцій з італійсько-української порівняльної стилістики»

В Італії та Україні, відсутність дидактичних матеріалів (посібників, підручників тощо) з італійсько-української контрастивної стилістики стала основною причиною підготовки конспекту лекцій, у якому представлено основні аспекти порівняльної стилістики, що, на нашу думку, є суттєвим внеском для подальшого дидактичного та дослідницького розвитку даного напрямку.

Конспект складається з трьох основних частин, глосарію головних фігур мовлення і додатку. Остання частина містить теоретико-практичні питання і кілька фрагментів італійських та українських художніх текстів для порівняльно-стилістичного аналізу.

Перші дві основні частини поділено таким чином:

1. Дефініції та основні поняття стилістики.
2. Стилїстика мови і традиційні підрозділи.
3. Опис і порівняння головних функціональних стилів італійської та української мови. Схема й основні пункти для стилістичного аналізу тексту.

Такий конспект не претендує на вичерпність. Це швидше початковий етап, на який можна спиратися у подальшому розвитку дидактичних матеріалів з контрастивної стилістики італійської та української мов.

На відміну від більшості конспектів і посібників, розроблених в Україні, у цьому конспекті матеріал подано двома мовами (так само як і курс лекцій): італійською та українською. Вибір не випадковий, адже конспект зорієнтовано на студентів-перекладачів з метою ознайомлення та поглиблення термінологічного апарату з дисципліни двома мовами. Проте перевага надається італійській мові, оскільки вона репрезентує цільову мову студентів.

Висновки

Після вступних зауважень щодо вивчення стилістики і порівняльної стилістики в Італії, окреслення історичного розвитку і сучасного стану італійської стилістики в Італії, обговорювалось питання термінології. Ми аргументували, що вважаємо термін «контрастивний» синонімом відповідного терміну «порівняльний», коли йдеться про вузьке порівняння різних аспектів двох мов незалежно від ступеню їх спорідненості, згідно з певною європейською лінгвістичною традицією.

Водночас ми підкреслили актуальність досліджень з італійсько-української контрастивної стилістики і необхідність створення дидактичного матеріалу для потреб студентів. У таких межах ми презентували структуру нашого, ще не опублікованого, конспекту лекцій. Так само зауважили на труднощі підготовки матеріалів, оскільки ми мали обмежений доступ до італійських джерел, тому у конспекті переважають українські теоретичні засади; це також зумовлено тим, що в Україні практика викладання стилістики, і зокрема порівняльної стилістики, має довготривалу традицію у порівнянні з Італією.

Перед нами стоїть наступне завдання: пошук основних італійських досліджень зі стилістики для більш ґрунтовного зіставлення стилістичних систем італійської та української мов. Це зумовлюватиме створення україномовної праці, яка у структурному плані буде позбавлена асиметрії і менш залежна від італійських інтернет-джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дель Гаудіо С. Нариси з італійсько-української контрастивної граматики. – К., 2013.
2. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. – К., 2006.
3. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; за ред. Л.І. Мацько. – К., 2003.
4. Colella G. *Che cos'è la stilistica?* Roma. 2010.
5. Eco U. *La struttura assente*. Bompiani, Milano 1968.
6. Eco U. *Lector in fabula. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi*. Bompiani, Milano 1979.
7. Eco U. *I limiti dell'interpretazione*. Bompiani, Milano 1990.
8. Eco U. *Interpretation and overinterpretation*. Cambridge University Press, New York 1992.
9. Eco U. *Opera aperta: forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee*. Bompiani, Milano 1993.
10. Galdi L. *Introduzione alla stilistica italiana*. Bologna, Patron, 1984.
11. Mengaldo P. V. *Prima lezione di stilistica*, Roma-Bari, Laterza. 2001.
12. Segre C. *Stile*. Enciclopedia Einaudi. Torino, Einaudi, vol. XIII, 1981, pp. 549-565.
13. Segre C. *Avviamento all'analisi del testo letterario*. Torino, 1985.
14. <http://www.treccani.it/enciclopedia/stilistica/>
15. http://www.parodos.it/articoli_e_saggi/stilistica.htm
16. <http://associazioneslavisti.com/ais/soci-ais/francesca-fici>

ОБ ИТАЛЬЯНСКО-УКРАИНСКОЙ «КОНТРАСТИВНОЙ» СТИЛИСТИКЕ

В статье рассматривается исторический аспект, а также современное состояние стилистики в Италии. Обсуждаются употребление термина «контрастивная стилистика» вместо «сравнительная» и актуальность итальянско-украинских исследований в области контрастивной стилистики.

Также обосновывается дидактическая необходимость создания конспекта итальянско-украинской контрастивной стилистики и предлагается описание структуры конспекта.

Ключевые слова: *контрастивная стилистика, компаративистика, итальянский язык, украинский язык.*

SULLA STILISTICA “CONTRASTIVA” DELL’ITALIANO E DELL’UCRAINO

L'articolo presenta dapprima gli aspetti storici salienti che hanno determinato lo sviluppo della stilistica quale disciplina linguistica in Italia, delineandone i suoi recenti sviluppi. Pone quindi in relazione i termini “contrastivo” vs “comparativo” discutendone l'uso. Successivamente sottolinea la necessità di incrementare gli studi di tipo stilistico-contrastivo tra l'italiano e l'ucraino, per fini sia teorici che pratici, data la scarsità di tali ricerche e

materiali didattici. A tale proposito espone i criteri con cui è stato elaborato il primo compendio di lezioni dedicate alla stilistica contrastiva dell'italiano e dell'ucraino.

Parole chiave: *stilistica contrastiva, studi comparativi, italiano, ucraino.*

ON ITALIAN-UKRAINIAN “CONTRASTIVE STYLISTICS”

After an outline of the main historical and recent development of stylistics as a linguistic discipline in Italy, the terms “contrastive” vs “comparative” are briefly discussed. Subsequently, it is underlined the necessity of increasing Italian-Ukrainian contrastive research in the field of stylistics, with both theoretical and practical aims, since the lack of such studies. In the last sections the conception of the first didactic compendium devoted to Italian-Ukrainian contrastive stylistics is briefly illustrated.

Keywords: *contrastive stylistics, comparative studies, Italian, Ukrainian.*

УДК 811.161.2:81'282 (477.62)

Кушмет М., к.ф.н.

Донецький національний університет, Вінниця

СХІДНОСТЕПОВІ ГОВІРКИ ДОНЕЧЧИНИ ПІВНІЧНОГО МІКРОАРЕАЛУ

Стаття присвячена ареальній характеристиці сільськогосподарської лексики східно-степових говірок, розташованих на півночі Донеччини. На матеріалі сільськогосподарської лексики проаналізовано лексичний склад маніфестантів багатьох семем, активність одних назв при обмеженому вживанні або відсутності інших, семантичну спеціалізацію номенів, простежено варіативність фонетичної структури досліджуваних назв.

Ключові слова: *східностепові говірки, семема, семантична структура слова, просторова поведінка лексики, мікроареал.*

Діалектологічні дослідження, присвячені аналізу лексичних одиниць із урахуванням історичних, етнографічних відомостей, не можуть забезпечити повну характеристику обстежуваної території, гарантувати вивчення об'єкта у його багатопланових системних зв'язках без залучення лінгвогеографічних даних. “Картографування мовних фактів – складання лінгвістичних атласів чи окремих карт – не лише сприяє створенню чи уточненню цілісної картини ареального варіювання мови, дає надійний матеріал для часової і просторової інтерпретації діалектних даних, а й щораз ставить (чи обґрунтовує, поглиблює) актуальні питання теорії діалектології” [1: 10].

З'ясування просторової поведінки лексики новостворених говорів, що “несе чимало свідчень про історію виникнення та особливості функціонування нових та архаїчних явищ” [2: 8], є актуальним, оскільки “лінгвогеографічний метод застосовується для